

MONOPOLISTA VERSENY, ÁRVERÉS ÉS FELHATALMAZÁS*

Politikai vezetés és politikai piac, schumpeteri nézőpontból

Körösényi András

(MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Politikatudományi Intézet)

Összefoglaló

A demokrácia piaci analógiája kulcsszerepet játszott a huszadik század második felének egyik vezető demokráciaelméleti irányzatában, az úgynevezett elitista vagy kompetitív demokráciaelméletben. Jelen írásban azt kívánom megmutatni, hogy a piaci analógia uralkodó irányzata valójában hátat fordított az analógiát eredetileg felállító Joseph Schumpeter felfogásának. Az uralkodó irányzat formális elemzést követő ága (Downs és a Public Choice) számára a piaci analógia a demokrácia egyensúlyt és társadalmi optimumot teremtő kvalitásait, míg a „liberális” intézményi ága (Friedrich, Sartori) számára a vezetők társadalmi ellenőrzésének a mechanizmusát mutatja meg. Céloom először is bemutatni, hogy Schumpeter miben kínált gyökeresen ellentétet a piaci analógia későbbi „közgazdasági” követőivel szemben, akikkel gyakran – tévesen – összemoszák elméletét. Másodszor bemutatni azt, hogy a piaci analógia schumpeteri tradíciójának követői a természetes monopólium és a monopolista verseny fogalma révén később miként fejlesztették tovább a piaci analógiát, hozzáigazítva azt a politika sajátosságaihoz, miközben még távolabb kerültek a downsi interpretációtól és a Public Choice uralkodó szemléletétől. Harmadszor, számba veszem a verseny monopolista jellegének néhány analitikus és normatív implikációját. Igazolni fogom, hogy a piaci analógia megfelelő módon történő alkalmazása új szemszögből világítja meg a demokrácia számos vonását. Schumpeteri nézőpontból a demokrácia monopolista verseny, a demokratikus választások intézménye a természetes monopóliumok árverési piacához hasonlítható, ahol a választások győztese olyan ajánlattevő, aki szabad felhatalmazást kap a kormányzásra.

Kulcsszavak: demokrácia ■ piaci analógia ■ monopolista
verseny ■ felhatalmazás ■ Schumpeter

Joseph Schumpetert úgy tartjuk számon, mint a demokrácia és a piac közti analógia megfogalmazóját. A demokrácia közgazdasági elmélete (Downs, 1957), majd a Public Choice irodalma azonban élesen elkanyarodik a schumpeteri

* Jelen munka egy korábbi, angol nyelvű változata megjelent a *Historical Social Research / Historische Sozialforschung* 2012. évi 1. számában (37:1. 57–72). A kutatást az OTKA támogatta (T 049132). Köszönettel tartozom Balázs Zoltánnak, valamint a folyóirat által felkért két anonim referensnek, továbbá az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézetében 2012. március 1-én megrendezett vita résztvevőinek, írásom korábbi változatához fűzött értékes megjegyzéseikért.

elmélettől. Schumpeter nemcsak a közgazdaságtudományban vált hosszú évtizedekre „másodhegedűssé” John Maynard Keynes mögött, de a politikatudományban, és szűkebben a demokráciaelméletben is, egy olyan – bár gyakran hivatkozott – klasszikussá vált, aki fölött elrobogott a tudományterület *mainstream* irodalma. Anthony Downs (1957) munkája nyomán ugyanis egy olyan szemlélet vált uralkodóvá hosszú évtizedekre, amelynek elméleti forrása – a neoklasszikus közgazdaságtan – ellen irányult Schumpeter egész életműve. A downsi megközelítés – némi leegyszerűsítéssel – a piacgazdaság neoklasszikus modelljének politikatudományi megfelelője.¹ Miként David Miller (1983) klasszikus tanulmányában rámutatott, a hasonlóságok mellett Downs modellje alapjaiban tér el Schumpeter felfogásától. Schumpeter ugyanis egy olyan elméletet fejtett ki a gazdasági fejlődésről és a demokráciáról, amely gyökeresen szemben áll a neoklasszikus közgazdaságtannal, illetve a klasszikus demokráciaelmélettel (vö. Pakulski–Körösényi, 2012), valamint a kettő egyfajta ötvözeteként később megjelenő Public Choice elmélettel és politikai gazdaságtannal (a továbbiakban ezeket együtt neoklasszikus megközelítésnek nevezem).

Míg a neoklasszikus szemlélet számára a (politikai) piacon tökéletes verseny és ennek következményeként piaci egyensúly jön létre – ami egyben a társadalmi-jóléti optimum elérését is jelenti –, Schumpeter egész életműve arra irányult, hogy mindezeket megkérdőjelezze. A gazdasági fejlődésről szólva (1959/1911) nemcsak cáfolta a tökéletes verseny analitikus és normatív elméletét, de az innováció és a vállalkozás következményeként a monopolista vagy/és oligopolista verseny kialakulásának elkerülhetetlenségét – és egyúttal annak előnyeit – demonstrálta. Procedurális-realista demokráciaelméletében a politikai vezetők (vállalkozók) innovatív szerepét és a választott pozícióért folytatott versengés jelentőségét hangsúlyozta. S bár Schumpeter a demokrácia gazdasági analógiákkal való megragadásának atyja, felhívta a figyelmet a piaci analógia korlátaira is. Kimutatta, hogy a politikai versenyben sokkal erőteljesebbek az oligopolista/monopolista elemek, a vezetők kiválasztásában erősebb a kontraszelekció. Gyakran kétes a politikai innováció (kvalitatív változás) társadalmi hasznossága, és erőteljesebb a politikai fogyasztás (az állampolgárok) manipulációja, mint a gazdaságban.

Céлом az alábbi írással először is bemutatni, hogy Schumpeter felfogása miben volt gyökeresen eltérő a piaci analógia későbbi „közgazdasági” követőinek nézeteitől, akikkel gyakran – tévesen – összemosák elméletét. Céлом másodszor bemutatni azt, hogy a piaci analógia schumpeteri tradíciójának követői a természetes monopólium és a monopolista verseny fogalma révén később miként fejlesztették tovább a piaci analógiát, hozzáigazítva azt a politika sajátosságaihoz, miközben egyre távolabb kerültek a downsi interpretációtól és a Public Choice uralkodó szemléletétől. Harmadszor számba kívánom venni a verseny monopolista jellegének néhány analitikus és normatív implikációját.

Igazolni fogom, hogy a piaci analógia megfelelő módon történő alkalmazása új szemszögből világítja meg a demokrácia számos vonását. A demokrácia schumpeteri nézőpontból monopolista versenyt jelent, a demokratikus választások intézménye pedig a természetes monopóliumok árverési piacához hasonlítható, ahol a választások győztese olyan ajánlattevő, aki szabad felhatalmazást kap a kormányzásra.

Írásom szerkezete a következő lesz. Az első részben megmutatom Schumpeter megközelítésének eredeti voltát az uralkodó egyensúlyi elmélettel, de különösen a politikatudományban később uralkodóvá váló mediánszavazó-moddellel szemben. A második részben a politikai piac Schumpeter által feltárt monopolista jellegét és a verseny korlátait elemzem. A harmadik részben az elemzést kiegészítem Gordon Tullocknak a természetes monopóliumok árverési piacáról kialakított elméletével, amely jelentősen továbbfejlesztette a schumpeteri megközelítést. A negyedik részben Oliver E. Williamsonnak és az új intézményi közgazdaságtannak a monopolista piac elemzésében elért eredményeit, valamint a megbízó–ügynök modellt felhasználva elemzem a politikai piac monopolista jellegének a demokrácia működésére és a politikai vezetés természetére gyakorolt hatásait. Az ötödik részben kitérek a monopolista verseny egy fontos, normatív implikációjára, majd végül összefoglalom írásom konklúzióit.

A DEMOKRÁCIA PIACI ANALÓGIÁJA

Bár Schumpeter csak a politikai vezetők versengését mintázta *közvetlenül* a vállalkozók versenyének analógiájára, valójában a demokráciáról alkotott fel fogása egészében a gazdasági fejlődésről szóló elméletének (1959/1911) a politikára történő alkalmazásán nyugszik. Noha ez az alkalmazás csak részben explicit, a gazdasági fejlődésről szóló elméletének a politikára való „átvitele” összhangban áll későbbi híres könyvének (1987/1943) a politikára és a demokráciára vonatkozó fejezeteivel (vö. Körösenyi, 2011). Schumpeter elméletének a demokrácia későbbi közgazdaságtani elméletétől megkülönböztető alapvonalait az alábbiakban négy pontban foglalom össze. E pontokat az egyensúlyi modell kritikája, az innováció és a gazdasági fejlődés elmélete, a vállalkozó szerepe, és a monopolista versenyről írtak alkotják.

Először is, míg Downs egyensúlyi modellt állít fel,² Schumpeter éppen ezen egyensúlyi modell esztétörténeti forrásával, a neoklasszikus közgazdaságtan egyensúlyi elméletével szakított. Híres korai, a *The Theory of Economic Development* (1959/1911) címet viselő munkájában fejtette ki azt a máig ható elgondolását, amely szerint a kvantitatív növekedéstől megkülönböztetett kvalitatív változásnak, azaz a fejlődésnek erős egyensúlytalanságot előidéző hatása van. Az egyensúlyi modell statikus, azaz a változás csak mint – a külső (exogén) tényezők hatására bekövetkező – mennyiségi növekedés vagy csökkenés ér-

telmezhető; az egyensúlyi állapot ezért összeegyeztethetetlen a fejlődéssel. Schumpeter e forradalmi tézise azt jelentette, hogy az egyensúly állapota kizárja az újfajta termékek, javak, illetve az újfajta politikai szempontok, problémák és közpolitikai megoldások megjelenését, illetve ez utóbbiak megjelenése felborítja az egyensúlyt. Ezzel Schumpeter az egyensúlyi állapot ünnepelet fogalmát prediktív és normatív erejétől egyaránt megfosztotta. A közjó ebből adódóan már nem azonosítható az egyensúlyi állapottal, vagy – ennek megfelelően – a mediánszavazó politikai preferenciáival.

De miben ragadható meg a fejlődés, és mi váltja ki? Az erre a kérdésre adott válasz adja a schumpeteri megközelítés második fontos elemét. A piaczgazdaság neoklasszikus modelljében és később Downs mediánszavazó-modelljében nincsen minőségi fejlődés, hanem csak külső tényezők hatására bekövetkező mennyiségi változás. A „gazdasági élet lényegében passzív és csupán alkalmazkodik a természeti és társadalmi hatásokhoz” – jellemzi Schumpeter (1989: 166.) a neoklasszikus modellt, és ugyanez a gondolat érvényes a demokrácia neoklasszikus felfogására is. Ilyen mennyiségi változás lehet például a gazdaságban egy nyersanyag árának, illetve a munkaerő mennyiségének a megnövekedése, a politikában pedig a szavazók preferenciáinak megváltozása. Az egyensúlyi modell éppen azt mutatja meg, hogy ennek hatására miként változik a termelés, illetve a pártok (kormány) politikája – a modell ennek köszönheti ünnepelet, prediktív erejét. Schumpeter ezzel szemben a minőségi változás, azaz a fejlődés belső mozgatórugóit keresi: a gazdasági fejlődésre gazdasági (1959/1911), a politikai fejlődésre – ennek megfelelően – politikai magyarázatot kínál (1942). Ezt az endogén magyarázatot az innováció jelenti, ami valami új, még kipróbálatlan létrehozását jelenti – ami aztán visszafordíthatatlan hatásokkal jár. Az innováció Schumpeter szerint a „termelési függvény olyan megváltoztatása, amely nem bontható szét végtelenül kicsiny, apró lépésekre. Akárhány postakocsit kötünk össze, sosem lesz belőle vonat” (1989: 138.). „Amit mi, a hétköznapi nyelvben gazdasági fejlődésnek nevezünk, az lényegében nem jelent mást, mint a termelési erőforrások olyan módon történő használatbavételét, amit még addig sosem próbáltak, miközben kivonják őket a korábbi használati módból. Ez az, amit mi 'innovációnak' nevezünk.” – írja másutt (1989: 64.).³

A fejlődés, az innováció hordozói a vállalkozók – ez adja Schumpeter elméletének harmadik sajátosságát, és ez egyben elmélete elitizmusának forrása. Az innováció endogén magyarázatot ad a fejlődésre, de megjelenése nem természetes és nem is véletlen jelenség. Az innováció tudatos, egyéni ambíciók és törekvések eredménye, a vállalkozói tevékenység legfontosabb eleme. A vállalkozók olyan nem mindennapi emberek, akik nem elégednek meg a kipróbált módszerekkel és a múltban szerzett tapasztalatokkal, hanem valami újat, s új módon szeretnének létrehozni. Nem egyszerűen egy külső impulzusra reagálnak, hanem ők maguk teremtik meg az „impulzust” (Schumpeter, 1989:

27.). De miért különleges emberek a vállalkozók? Mert „a legtöbb ember számára nehézséget okoz másképpen cselekedni, vagy gyakran képtelen másképpen cselekedni, mint ahogyan rutinszerűen szokott; ritka az olyan, aki tud, ezért ők nincsenek kitéve a verseny körülményeinek, s ebből származik a profit jelensége” (Schumpeter: 1989: 33.). Egy vállalkozó hisz abban, hogy neki van igaza, míg mindenki más téved, és ebben a superior megérzésben fedezi fel a profit lehetőségét (Loasby, 1984: 79.). Mások csak később kezdik utánozni a vállalkozót, miután a bevezetett újításai már beváltak. Ilyen módon, a másolás révén terjed szét az innováció a gazdaság egészében. És ugyanígy van ez a politikában is, noha Schumpeter csak jóval később, a *Capitalism, Socialism and Democracy* (1987/1942) című munkájában bontja ki ezt az analógiát.

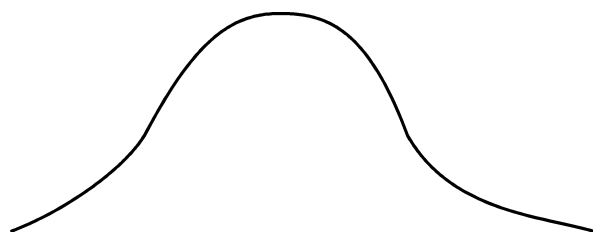
Az innovatív cselekvés/viselkedés és a vállalkozói funkció különbözik a rutin-cselekvéstől és a menedzseri funkciótól, amelyek az egyensúlyi modell részei. Míg a hagyományos értelemben vett üzletember, menedzser, politikus a már addig is létező keresletre reagál standardizált termékeivel vagy szolgáltatásaival, addig a vállalkozó képes új keresletet teremteni az általa kínált új termékekre. Ezzel szemben az egyensúlyi modell (mind a közgazdaságtanban, a politikaelméletben) az adaptációra fókuszál, azaz arra a válaszra, amit a gazdasági vagy politikai aktorok független változók (preferenciák) exogén okokból bekövetkező változására adnak. A modell feltételezi, hogy a (gazdasági vagy politikai) piacon teljes alkalmazkodás/igazodás történik az exogén változásokhoz, és így újra visszaáll az egyensúly. Innovációnak és vállalkozásnak itt nincsen helye. Ez az oka, hogy a mediánszavazó-elmélet és a *Public Choice* nem ad teret sem a vállalkozók szerepének, sem a gazdasági fejlődésnek.

A schumpeteri megközelítés negyedik sajátossága a monopolista/oligopolista verseny elmélete. Mind a közgazdaságtan neoklasszikus elmélete, mind a mediánszavazó politikaelmélete a tökéletes versenyt tekinti a piac leginkább kívánatos vagy optimális állapotának (vö. Miller, 1983: 146.). Csakhogy az innovációnak és a vállalkozói tevékenységnek erős, az egyensúlytól eltérítő (disequilibrium), a tökéletes versenyt aláásó hatása van, amely monopolista pozíciókat teremt Schumpeter szerint (1987: 132.). Pont a tökéletes verseny, a piac – a neoklasszikus közgazdaságtanban ünnevelt és kitüntetett – állapota az, ami a fejlődéssel összeegyeztethetetlen, szól Schumpeter forradalmi tézise.⁴ A tökéletes verseny egyik fontos vonása, a piacra való szabad belépés ugyanis megszünteti a profitot, amit innovatív tevékenységük nyomán a vállalkozók addig élveztek, s ezzel tönkreteszi az innováció és fejlődés legfőbb mozgatórugóját. A fejlődés perspektívájából nézve „a tökéletes verseny nemcsak lehetetlen, de alábbvaló” állapot, szól Schumpeter tézise (1987: 106.), ami szembement a korabeli közgazdaságtani konvenciókkal. Az oligopóliumok és kartellek megjelenése nem a piac fogyatékosága, hanem a versenynek és a vállalkozók innovatív tevékenységének az elkerülhetetlen következménye a gazdaságban és a politikában egyaránt.

Láthattuk, hogy a politikai innováció schumpeteri elmélete a tökéletes versenyt és az egyensúlyi modellt a politikában is aláássa. Ami igazán schumpeteriánus ebben a tekintetben, az annak a kimondása, hogy a politikai vezetés és az innováció összeegyeztethetetlen a *tökéletes* versennyel. A „minél erősebb a verseny, annál hatékonyabb a piac” törvénye egy bizonyos határon túl már nem érvényes. Igaz ugyan, hogy a kívülállók számára fennálló magas belépési küszöb és a verseny hiánya monopolista pozíciót jelent egyetlen politikai szereplő számára, és a hosszú ideig fennálló monopólium negatív hatással lehet az innovációra és a „fejlődésre”, de a túl erős verseny szintén negatív hatással járhat: megszünteti az oligopóliumokat, destabilizálja a politikai folyamatot és csökkenti az erős/nagy politikai szereplők (pártok) motivációját az innovációra (lásd 1. ábra). Összegezve: Schumpeter elméletében a vezetők közti küzdelem és a pártok közti verseny oligopolista jellege aláássa a tökéletes verseny ideáját (Santoro, 1993).

1. ábra. Kompetitivitás és a politikai jóléti függvény: a verseny erőssége és a piac hatékonysága közti viszony.

piac
hatékonysága
(jóléti
függvény)

Kompetitivitás:

verseny hiánya – oligopolista verseny – tökéletes verseny

A PIACI ANALÓGIA KORLÁTAI

A piaci analógia magyarázóerejének megvannak a maga korlátai. Schumpeter, aki bevezette az analógiát, maga is hangsúlyozta e korlátokat. A gazdasági és politikai piac fontos különbségeit tárta fel, amelyek legfontosabb jellemzője, hogy a monopolista vonások a politikai piacon jóval erősebbek, mint a gazdaságban. Alább a piaci analógia schumpeteriánus nézőpontból adódó korlátait veszem sorra.

Az első, hogy a politikai piac (a választási verseny), a gazdasággal ellentétben, nem működik folyamatosan: hiányzik a folyamatos visszacsatolás. A fogyasztóktól eltérően az állampolgári véleményeknek csak a választásokon van konkrét visszahatása a „politikai termelésre” (vö. Schumpeter, 1987: 263.). Két választás közötti – általában hosszú, több, akár négyéves – időszakban az inkumbens politikus vagy/és párt monopolista helyzetben van, és ez éles el-

térés a gazdasági piactól. A gazdaságban a termelők innovációja a folyamatos fogyasztói ellenőrzésnek, falszifikációnak van alávetve. Ha egy fogyasztó megvásárol és kipróbál egy új terméket, e tapasztalat birtokában másnap visszatérhet a megszokott és megkedvelt márkához. A politikában ezzel szemben az állampolgár csak úgy szavazhat egy új politikát ígérő jelöltre, hogy azt nincsen módja kipróbálni. A jelölt megválasztását követően az első tapasztalatok megszerzése után ugyanis hosszú évekig nincsen módja visszatérni a korábbi választásához. A politikai piacon nincsen közvetlen lehetőség a falszifikációra (Loasby, 1984: 80.).

Másodszor, a politikai vezetők képesek a napirend formálására és az ügyek manipulálására. „Azok a módszerek, ahogyan az ügyeket és az egyes ügyekre vonatkozó népakaratot előállítják, pontosan analóg azzal, ahogyan a kereskedelmi reklám működik” – állítja Schumpeter (1987: 263.). Fontos továbbá, hogy a reklám a politikában alkalmasabb a manipulációra, mint a gazdaságban, mivel az állampolgároknak, a fogyasztókkal ellentétben, nincsen ugyanolyan lehetőségük a döntéseik megváltoztatására, ha rossz tapasztalatra tesznek szert. A magán- és közjavak természete közti különbség a politikai reklámmot hatékonyabbá teszi, és erősíti a lehetőségét annak, hogy a politikusok „előállítsák” (manufacturing) a népakaratot. „[A] valaha élt legszebb nő képe is kevés ahhoz hosszabb távon, hogy eladjon egy rossz cigarettát. A politikai döntések esetében nincsen ehhez hasonló hatékony biztosíték. Sok végzetes fontosságú döntésnek olyan a természete, ami lehetetlenné teszi, hogy a nép (public) tapasztalatra tegyen szert velük kapcsolatban” – írja Schumpeter (1987: 263.). Hozzá kell tennünk továbbá, hogy Schumpeter infantilizmusérve szerint az állampolgárok politikai kompetenciája gyengébb a fogyasztói kompetenciánál az autonóm döntések meghozatalában (1987: 258–261.),⁵ amihez a közpolitikai ügyek magasabb komplexitása is hozzájárul. Összegezve: nagyobb tér nyílik az állampolgári, mint a fogyasztói preferenciák manipulálására.

Harmadszor, a közpolitikák fölött hiányzik az állampolgári kontroll. A választások funkciója a kormányzat létrehozása, s ebben a folyamatban az állampolgárok (a látszattal szemben) nem játszanak aktív szerepet. A „szavazás igazi funkciója a vezetés elfogadása” – írja Schumpeter (1987: 273.).

Negyedszer, a választások a vezetők önkiválasztását jelentik, és csak a szelekciós folyamat végén van szükség állampolgári jóváhagyásra. A demokrácia Schumpeternél a politikai vezetésért folytatott versenyt jelenti, csak hogy a választókért folytatott verseny csak egy hosszú szelekciós folyamat utolsó fázisa. Miben ragadható meg itt a piacgazdaság működésével szembeni különbség? A piacgazdaság vállalkozói saját erőfeszítéseik révén jelennek meg a színen azáltal, hogy a piacon új termékeket kínálnak (önkiválasztás). Társadalmi funkciójuk teljesítésének indikátora, hogy a fogyasztók megvásárolják-e termékeiket. Ez a visszacsatolás a szelekciós folyamat már korai szakaszában megtör-

ténik, azaz az önkiválasztási fázist közvetlenül a visszacsatolás követi.⁶ Ehhez hasonlítható ugyan a demokratikus politikában a választott politikai vezetők karrierútja, de itt a szelekciós folyamat jóval hosszabb, többlépcsős, és e folyamatot egészen az utolsó lépésig az önkiválasztás jellemzi. Azaz az önjelölt politikusoknak/politikai vezetőknek először pártjukon belül kell egy hosszú, belső szelekciós folyamaton sikerrel keresztülmenniük, legyőzniük párton belüli riválisaikat stb., mielőtt a párt hivatalos jelöltjévé válhatnak. Csak ezek után indulhatnak versenybe a szavazatokért, azaz csak egy hosszú szelekciós folyamat végén jutnak szerephez a választópolgárok.⁷

Ötödször, miként a fentebb jelzett különbségekből is látszik, a monopolista jellemvonások a politikai piacon erősebbek, mint a gazdaságban. De további tényezők is erősítik ezt az érvet. Schumpeteriánus megközelítésből azt mondhatjuk, hogy a gazdasági folyamatban lehet ugyan vállalkozóvá válni, de ez egy lehetőség és nem feltétlen kényszer. Hiszen vállalkozónak lenni valami speciálisat, különlegeset jelent, s nem feltétlen szükségességet. Egy cég sikerrel működhet a piacon a múltban szerzett üzleti tapasztalatai alapján, a szokásoknak és konvencióknak megfelelő üzleti viselkedéssel/üzletmenettel. A politikában azonban, ahol a versengés természete eltérő, erősebb a kényszer az innovációra. Mivel itt az inkumbencia természetes monopólium,⁸ így a főhatalomért folytatott politikai verseny szükségképpen zérusösszegű játékká válik. A versenyben így mindig vannak vesztesek, akik motiváltak az „új kombinációk” bevezetésére annak érdekében, hogy a monopolista pozíciót elfoglaló inkumbens pártot/politikust legyőzzék.

Hatodszor, még a demokratikus kormány is válhat erősen autoriterré. Schumpeter procedurális demokrácia-definíciója a kormánypozíció megszerzésének sokféle módját (pl. katonai puccs) kizárja, de „nem zárja ki azon eseteket, amelyek meghökkentően hasonlatosak az olyan gazdasági jelenségekhez, amelyeket tisztességtelennek vagy szélhámoságnak nevezünk” (1987: 271.). Schumpeter (uo.) szerint „a variációk széles skálája létezik, amelyen belül a kormányzat demokratikus módja alig érzékelhető lépéseken keresztül autokratikusba megy át.” Ez azt jelenti, hogy a politikai piac nemcsak szükségszerűen korlátozott és monopolisztikus, de a verseny minőségének a leromlása/hanyatlása még inkább átformálhatja a kormányzat természetét, autokratikussá téve azt a demokratikus módszer alkalmazása ellenére.

A DEMOKRÁCIA TULLOCKI MODELLJE: A MONOPOLIUMOK ÁRVERÉSI PIACA

Láthattuk, hogy a demokratikus versenyt piaci analógiával megvilágító Schumpeter maga is éles különbségeket tárt fel a gazdasági és a politikai verseny között, és a demokrácia piaci analógiájának a korlátait hangsúlyozta. Az ana-

lógia erőnyeinek és korlátainak dichotómiáját, és ezzel a piaci analógia híveinek és ellenfeleinek máig tartó vitáját Gordon Tullock haladta meg a politikai gazdaságtan területén. Tullock (1965) szerint, míg a pártok vagy/és jelöltek közti verseny és a demokratikus választási folyamat igen kevésbé hasonlítható a szüntelenül zajló piaci folyamatokhoz, addig annak szerkezete nagyon hasonló a monopoljavak árverési piacához. Tullock, majd később Demsetz (1968/1989) ezt a felismerést kibontva fejlesztette tovább Schumpeter piaci analógiáját. Tullock alapötletének három fontosabb eleme van (vö. Wohlgemuth, 2000: 277.). Az első, hogy a kormányzatot természetes monopóliumnak kell tekintenünk, hiszen egy demokráciában (és semmilyen rezsimben) sem működhet egyszerre több kormány vagy többféle jogrend, és a törvényhozásban sem lehet egy ügyben egyszerre többféle különböző többség. A második, hogy e monopólium működtetési jogát (licencét) periodikusan ismétlődő árverésen, azaz kompetitív módon, lehet elnyerni, ami korlátot állít a kormányzat birtoklásából származó visszaéléseknek. A harmadik, hogy az árverési verseny működőképessége egyebek mellett a versenybe való belépési küszöb függvénye.

Tullock analógiája megoldja a verseny és monopólium egyidejűleg jelenlévő elemei közti paradoxont. A verseny nyertese előre meghatározott időtartamra (licencidőszak) nyer jogot a monopólium működtetésére – majd annak letelte után újra versenyezni kell más ajánlattevőkkel a licenc ismételt elnyeréséért. Tullock felismerése, hogy ez a modell a kormányzati hatalomért folytatott demokratikus versenyt is jól leírja. A politikai piac szerkezetének fő sajátossága ugyanis az, hogy míg a kormányhatalom betöltéséért, azaz az inkumbenciáért létezik a verseny, azon belül verseny helyett már monopólium áll fenn. Az inkumbencia a versenytársak kizárását jelenti. A kormányhatalom *működtetésében* ugyanis nem lehetséges a verseny. Miként a természetes monopóliumoknál általában, itt sincsenek rivális politikai „termelők”. Egy államon belül egyidejűleg csak egyetlen kormány működhet. A politikai fogyasztók éppúgy nem válogathatnak alternatív közjavak között miként a városi lakosok sem választhatnak, hogy melyik vízszolgáltatótól vásárolják a vezetékes vizet.

Míg a hagyományos árverésen a legmagasabb árat kínáló ajánlattevőből lesz a nyertes vásárló, a monopoljavak árverési piacán az nyer, aki a legmagasabb licencdíjat fizeti egy monopoljóság bérletéért, illetve aki a legalacsonyabb díjat kéri egy előre meghatározott szolgáltatáscsomag vagy tevékenység (pl. a városi elektromos ellátás biztosítása, az öregek otthona üzemeltetése) biztosításáért. Tullock, majd Demsetz, valamint a politikai gazdaságtan és az új intézményi közgazdaságtan további szerzői az utóbbi analógiájaként modellezték a demokratikus versenyt, ahol a kormányzati hatalomért versengő politikai vállalkozók arra tesznek ajánlatot, hogy mennyiért (pl. egy bizonyos adószinten) biztosítják a kormányzat működését.

SZERZŐDÉSI FOGYATÉKOSSÁGOK

Noha Tullock *licenc-aukció* analógiája minden korábbinál találóbban ragadja meg a politikai verseny jellemzőit, a politika gazdaságtól eltérő sajátosságai-ból itt is nehézségek adódnak. Az inkumbencia természetes monopóliumként való felfogása és a demokratikus versenynek a monopoljavak árverési piacaként való megragadása a politikai demokrácia számos – egyébként rejtve maradó – jellegzetességére világít rá. Már Williamson (1976) és Goldberg (1976) rámutatott, hogy az inkumbencia licencdíjának meghatározása nem egyszerűsíthető le a hagyományos piaci javak árverésének módszerére, ami számos problémát vet fel. Williamson a hiányos informáltság és a jövőbeni kockázatok feltételei mellett olyan súlyos szerződési fogyatékok kialakulásáról ír, mint a megbízási kritérium bizonytalansága, a hiányos szerződés, és a belépési korlátok. Alább Wohlgemuth (2000: 278–284.) alapján elemzem röviden ezeket a kérdéseket, mint az árverési folyamat három egymást követő lépéseit: (1) először az ajánlatok versenyét, (2) másodszor a közöttük történő szelekció kritériumát, végül (3) a nyertes ajánlattevővel megkötött szerződés jellegét.

(1) *A belépési és más versenykorlátok.* Schumpeternek a gazdasági fejlődésről felállított elméletéből tudjuk, hogy a tökéletes verseny tönkretenné az innováció és a fejlesztés érdekében tett vállalkozói erőfeszítéseket, a hosszú távú beruházásokat, ami ellen különböző módszerekkel – például a szabadalom – védekeznek a vállalkozók. A gazdasági monopóliumok árverési piacán szigorú szabályokkal szűrik meg az ajánlattevőket (például tőkeerő, az ágazatban eltöltött idő), és nincs ez másképpen a politikai piacon sem. Az inkumbencia, mint minden természetes monopólium piacának eleve egyik, Schumpeter, majd Tullock által feltárt sajátossága, hogy erős korlátokat állít fel a verseny számára. Láthattuk, hogy a kormányzat működtetése terén – mint a piaci szektoron belüli („within the field”) –, monopólium áll fenn, azaz e téren egyáltalán nem lehetséges a verseny. Aki elnyerte a működtetési jogot, az a licencszerződésnek megfelelő időszakra (a kormányzat esetében négy-öt évre, bizonyos gazdasági ágazatokban gyakran akár több évtizedre) kizárólagos jogot szerzett, és monopolhelyzetbe (inkubens helyzet) került az adott közjószág biztosításában, így nincs kitéve a versenynek. Ennek előnye a hosszú távú stabilitás, ami biztonságot jelent a (gazdasági/politikai) vállalkozó hosszú távú befektetése számára, de stabilitást jelent a fogyasztói/állampolgári várakozások számára is. Verseny csak ezt megelőzően, az inkubens pozíció vagy más közjószág működtetési jogának megszerzéséért folyik („for the field”), azaz a verseny csak periodikusan jelenik meg és akkor is korlátozott.⁹ A legfontosabb korlátot a versenybe való belépés nehézségei, az ún. belépési küszöbök jelentik. Ilyen korlátot jelent először is az inkubens időszak hossza, azaz a választások periodikussága, ami csak a licencidőszak (azaz a kormányzati mandá-

tum) lejárta teszi lehetővé a versenyhelyzet kialakulását. Korlátot jelentenek másodsor a választási rendszer által teremtett különböző (jogi és politikai) belépési küszöbök, hiszen egyrészt a versenyben való indulás nem automatikus jog, hanem bizonyos kritériumokhoz kötött, másrészt a választási rendszer (pl. az alkalmazott matematikai formula) eltérő súllyal veszi számba a szavazatokat a mandátumok kiosztásakor. Harmadszor, versenykorlátot jelenthetnek az inkumbens olyan stratégiai lépései, amelyek révén az általa eszközölt politikai beruházásokat (pl. policy vagy intézményi reformokat) bizonyos közpolitikai területeken a licencidőszakon túlnyúló időtartamra is megvédi a változtatásoktól. Az ilyen módosításkorlátozás például politikai taktikával (pártok összejátszása) vagy a játékszabályok (pl. alkotmány, választási rendszer) manipulatív megváltoztatásával lehetséges. A politikai befektetők ezekkel helyettesíthetik a gazdaság vállalkozói számára rendelkezésre álló olyan monopolhelyzeteket védő jogintézményeket, mint például a szabadság.

Wohlgemuth (2000: 291–292.) a politikában a schumpeteri tradíciót követve a versenykorlátok és a kompetitivitás közti átváltást (trade-off) hangsúlyozza. Egyrésztől ugyanis a versenykorlátok fontos szerepet játszanak a demokráciában. Erősítik a politikai várakozások stabilitását, ezáltal növelik az inkumbens képességét, hogy hosszú távú tervezést végezzen; felvállalhatja olyan reformok kockázatát, amelyek a szervezetlen többség számára hosszú távon előnyösek, miközben rövid távon sértik a kis, de szervezett kisebbség érdekeit; növelik az állampolgárok és a külföldiek várakozásainak a stabilitását, ami hozzájárul a hosszú távú gazdasági befektetési hajlandóságukhoz. Másrésztől ugyanakkor az alacsony versenykorlátoknak, a verseny nyitottságának és a kompetitivitásnak is számos erénye ismert. Először is, növeli az inkumbens motivációját a változó állampolgári preferenciák adaptálására (*reszponzivitás*); másodsor, növeli az esélyét, hogy a múltbeli ígéreteinek teljesítésére képtelen inkumbenstől megszabaduljanak (*elszámoltatás*); harmadsor, ösztönzi a kormányzatot kívüli politikai vállalkozókat, hogy „új kombinációk” feltárásával belépjenek a politikai versenybe (*innováció*). Schumpeter felismerését követve azt mondhatjuk, hogy a tökéletes verseny és a tiszta monopólium egyaránt káros a gazdaságban és a politikában (lásd fentebb az 1. ábrát). Nincs azonban általános, valahonnan levezethető arany szabály, hogy milyen kombináció a kívánatos.

(2) *A megbízási kritérium.* Az egyszerű és jól meghatározható termékek és szolgáltatások árverési piacához képest a kormányzat egy olyan politikai közjóság, amelynél a nyertesnek az ajánlattevők közül történő kiválasztásában – a kormányzás bonyolultsága, komplexitása és a jövőbeni kontingenciák fennállása miatt – aligha alkalmazható a „minél olcsóbb, annál jobb az ajánlat” elve. De abban is megbicsaklik a közönséges *licenc-aukció* analógiája, hogy az ajánlatokat értékelő és engedélyező hatósághoz képest a szavazópolgároknak nincsen egy előre meghatározott, egységes és zárt szempontrendszere, amely

alapján értékelhetnék az ajánlatokat (Wohlgemuth, 2000). Sőt, maguk az ajánlatok sem követnek egy adott mintát, s ezért gyakran alig összehasonlíthatóak (Körösényi, 2010).

A demokratikus választások mint aukció, hatékony működéséhez a szavazópolgároknak a kormányzás problémáinak komplexitását felölelő, ugyanakkor jól definiált „ár-minőség csomagot” kellene az ajánlatok értékelési kritériumaként felállítaniuk. Ez azonban csak akkor volna lehetséges, ha az ajánlattevők csak a választópolgárok által előre meghatározott és kevés számú közszolgáltatásra tennének ajánlatot. Csakhogy a politikai ügyeknek – a mediánszavazómodelljének előfeltételeivel ellentétben – nincsen egy már kész, előre meghatározott katasztere.¹⁰ A pártok vagy/és jelöltek komplexebb ajánlatcsomaggal jelentkeznek, olyan ígéretekkel, amelyek nem korlátozódnak a politikai ügyek egy előre meghatározott körére. Hiszen a schumpeteri politikai vállalkozók sajátossága éppen abban van, hogy egymástól eltérő ajánlatokkal jelentkeznek, új, innovatív problémamegoldásokat ajánlanak, és ezáltal ők maguk is alakítják az értékelési szempontokat és formálják a közvéleményt (vö. Körösényi, 2010).

Ebben a realista schumpeteri világban a mediánszavazó-modelltől eltérően a választópolgárok már nem napirend-meghatározók, akik definiálnák, hogy milyen politikai szolgáltatásokat kell a versenyzőknek nyújtani, majd egyszerűen azt az ajánlattevőt választanák ki, aki a „legolcsóbban” végezné el azokat. Ebben a világban maguk a politikai vállalkozók határozzák meg a napirendet ajánlataikkal, és a választók csak ezen ajánlatok – gyakran csak igen homályos ígéretek – között fejezhetik ki preferenciáikat (Wohlgemuth, 2000: 278–279.; Körösényi, 2009 és 2010). Ebből az is következik, hogy a monopolista verseny schumpeteri világában a „megbízási kritérium” fogalma minden objektív alapját elveszíti, és „kicsúszik a kezünkéből”.¹¹ Éppen így a „megbízási veszteség”-nek a politikai gazdaságtanból ismert fogalma sem értelmezhető.

(3) *A hiányos szerződés.* Mivel a választási ígéretek a hagyományos licencszerződésekhez képest kevésbé operacionalizálhatóak és jogilag nem kötelezik a licencet elnyerő ajánlattevőt, Williamson szerint szerződési fogyatékoságokról beszélhetünk (1976 – idézi Wohlgemuth, 2000: 278–279.). Az első ezek közül az inkumbens funkció komplexitásából és a jövőbeni feltételekkel kapcsolatos bizonytalanságból adódik. A megbízó–ügynök modell nyelvén szólva, az ügynök kötelességei aligha specifikálhatóak a szerződésben kellő konkrétsággal, és szükségképpen széles vállalkozói szabadságot hagynak az inkumbens számára. A második szerződési fogyatékoság, hogy a megbízó és az ügynök közti szerződés nem egyszerűen hiányos, vagy implicit, de gyakorlatilag nemlétező. A választások ugyanis olyan speciális árverést jelentenek, ahol a felek között nem szerződéskötés, hanem egyoldalú felhatalmazás történik. Miként már Schumpeter kifejtette, a választásokon a szavazók elfogadják a vezetést, beleegyezésüket adják az uralomba. A választók nem a saját kezdeményezé-

sük, hanem *elfogadás* révén „döntenek” abban, hogy ki kormányozzon (1987: 270–273.). Az inkumbencia-licencet elnyerő ügynök szabad kezet kap (szabad mandátum). Szabadsága akár olyan politikai innováció végrehajtására is kiterjed, amire – Wohlgemuth találó megfogalmazásával élve – a megbízó sohasem gondolt, és sohasem adott volna előzetes jóváhagyást (2000: 279.). Az ügynök szabadságát növeli továbbá, és ez már a harmadik fogyatékoság, hogy tevékenységét, a klasszikus licenccel ellentétben, semmilyen felügyelő vagy szabályozó hatóság nem ellenőrzi. A végső soron ilyen korlátként is felfogható alkotmány, alkotmányos szabályok és konvenciók sem jelentenek végső „ört” az inkumbens politikai vállalkozók felett, hiszen a politika „önszabályozó” jellege lehetővé teszi, hogy maguk a játékosok változtassák meg a játékszabályokat (Wohlgemuth, 2000: 279–280.). E szerződési fogyatékoságokból az is következik, hogy a kormányzati pozíció, mint természetes monopólium árverésén a megbízó-ügynök viszony és a szerződés fogalma legfeljebb csak metaforaként alkalmazható, s aligha tekinthető jó analógiának a választók és a megbízott közti viszony természetének a pontos megragadására.

EGY NORMATÍV IMPLIKÁCIÓ: A „MEGBÍZÁSI VESZTESÉG”

A versenykorlátoknak, a megbízási kritérium elporladásának és a szerződési fogyatékoságoknak súlyos normatív következményei vannak, amelyek közül itt egyet veszek számba, a „megbízási veszteség” problémáját. Míg a „megbízási veszteség” fogalma a mediánszavazó-modellben jól értelmezhető (és a mandátumsértés szinonimájának tekinthető), addig – miként fentebb láthattuk – a monopolista versenyben csak korlátozott értelemben beszélhetünk róla. Egy olyan világban, amely megfelel a mediánszavazó-modell feltételeinek, a piaci szerződés problémáját jól leírja a „megbízó-ügynök”, a (P–A) modell. A szavazók érdekeit a mediánszavazó pozíciója határozza meg, így az ügynök meghatalmazása jól definiált. Az ügyvéd, a gyám, a delegátus és a biztos feladatköréhez hasonlóan az ügynök megbízatása is *kötött mandátumot* jelent, a feladatnak a megbízó instrukciói szerinti végrehajtását. Ennek megfelelően a „megbízási veszteség” is egyértelmű és könnyen meghatározható: a megbízó érdekeinek és a szerződésnek a megsértését – azaz a medián pozíciótól való eltérést – jelenti az ügynök részéről, például a megbízó kárára történő előny-szerzés vagy a feladat nemtörődömségből való elhanyagolása miatt.

A schumpeteri monopolista verseny modelljében ezzel szemben a „megbízási veszteség” fogalma nem értelmezhető annak eredeti, fentebb leírt értelmében. A közérdek – amelytől való eltérést a „megbízási veszteség” fogalmával mérhetnénk – itt nem adott és a szerződés által definiált, hanem „feladott”; magában foglalja a politikai célok kitűzését is. A közérdek állandó értelmezés, átértelmezés tárgya, melynek definiálásért folyamatos verseny folyik a politi-

kai innováció eszközeivel, beleértve a politikai reklámot és a manipulációt (Körösényi, 2010). Mindez összefonódik a politikai támogatás megszerzéséért folytatott küzdelemmel. Az inkumbencia-licencet elnyerő ajánlattevő, azaz az ügynök megbízatása így nehezen határolható körül, és aligha konkretizálható. Felhatalmazása ezért kötetlen, általános: azaz szabad mandátumot kap. Nem delegált, hanem gyám vagy gondnok (trustee) lesz. A „megbízási veszteség” fogalma így értelmét veszíti, elporlad, s legfeljebb egy korlátozott értelemben, mint a „hűtlen kezelés” vagy a korrupció fogalma értelmezhető.

KONKLÚZIÓK

A schumpeteri piaci analógia sikere a mediánszavazó-moddal és a Public Choice alkalmazásában „zsákutcába” vitte a politikaelméletet. Az általános értelemben vett piac ugyanis legfeljebb metaforaként alkalmazható a politikai verseny egyes elemeinek a megvilágítására, de aligha alkalmas alap a demokrácia egy általános modelljének megalkotására. A politikai verseny sajátosságainak elméleti megragadására csak a piac egy igen speciális típusa, nevezetesen a *természetes monopóliumok* működtetésének árverési piaca alkalmas. A schumpeteri monopolista verseny Tullock révén történő konkretizálása, majd az új intézményi közgazdaságtan révén történt továbbfejlesztése számos felismerést tett lehetővé.

1. A demokráciákban a kormányzati pozícióért folytatott verseny – gazdasági analógiával élve – a monopolista verseny fogalmával ragadható meg.
2. A monopolista versenynek és a magas belépési küszöbnek, a szakirodalomban elterjedt vélekedésekkel szemben, számos előnye van. Mindezekelőtt lehetővé teszi, hogy az inkumbens a rövid távú szavazatszerzés szempontjait félretéve a kormányzati cikluson túlnyúló hosszú távú politikai beruházásokat (pl. reformok) hajtson végre.
3. Ugyanakkor, az erős versenykorlátok, így a magas belépési küszöb, kontraszelekciót és jelentős morális kockázatot jelentenek.
4. A normatív implikációk között a megbízási veszteség fogalmának jelentésvesztése jelzi, hogy a monopolista verseny az elszámoltatás hanyatlásával jár.
5. Az árverés-analógia megerősíti azt a schumpeteri felismerést, hogy a vezetők demokratikus választása nem a megbízó-ügynök sémának megfelelő megbízást, hanem a vezetők (az inkumbens) elfogadását jelenti.
6. Az inkumbencia-licenc megbízó-ügynök sémával történő elemzése azt is megmutatta, hogy a licenszszerződés csak metafora, s a megbízás valójában nem delegálást, hanem szabad felhatalmazást jelent a kormányzásra.

A Schumpeter által felállított piaci analógia megmutatta, hogy a demokráciában elkerülhetetlenül monopolista verseny alakul ki. Tullock modellje a természetes monopóliumok árverési piacáról, majd az inkumbencia-licencnek az új intézményi közgazdaságtan segítségével történő elemzése pontosabban tárta fel a monopolista verseny természetét, és megerősítette, hogy Schumpeter demokraciameletének a szkeptikus vagy pesszimista olvasata a helyes. A választások önmagukban nem biztosítanak a Friedrich-törvény követelményeinek megfelelő hatékony eszközt a hatalmon levők elszámoltatására. A választások legfeljebb a demokrácia minimalista, Przeworski-féle (1999) fogalmának megfelelően a kormányzati pozíció betöltésére vonatkozó felhatalmazást teremtik meg, illetve az inkumbens leváltását teszik lehetővé, ami a képviseleti demokrácia felhatalmazás-elméletének¹² felel meg. Mindez megerősíti Schumpeter (1987: 271.) fentebb idézett, csak lábjegyzetben megfogalmazott sejtését, hogy a demokráciában elkerülhetetlenül kifejlődő monopolista verseny végső soron elmoshatja a procedurális demokrácia és az autoriter kormányzat közti vékony választóvonalat.

JEGYZETEK

- ¹ Meg kell jegyezni, hogy ez a leegyszerűsítés nem is olyan jelentéktelen. Valójában csak Downs első, a tökéletes informáltság világára vonatkozó modellje felel meg szorosabban a neoklasszikus egyensúlyelméletnek, míg a hiányos informáltság világára vonatkozó modellje a demokratikus verseny számos ellentmondását tárja fel. Csakhogy a medián szavazó elmélete mégis a politikatudományi irodalomban a verseny- és egyensúlyelmélet egy „gyengített”, vagy „közelítő” változatául szolgál mindmáig. Downs – szemben Schumpeterrel – a neoklasszikus közgazdaságtan egyensúlyi modelljének számos olyan előfeltevését osztotta (Miller, 1983: 141.), mint például a (1) a prediktivitás; (2) a kimenetnek (outcome) az erők egyensúlyától való függése; (3) a fix viselkedési motivációk és szabályok (haszonmaximalizálás); (4) bármely változás csak exogén tényezők következményeként magyarázható (vö. Medearis, 2001: 361.).
- ² Downs nemcsak a tökéletes informáltság, de a mediánszavazó-moddellel a hiányos informáltság világában is egyensúlyi modellt állít fel.
- ³ Az innováció fogalmának a politikára történő alkalmazásáról, azaz a politikai innovációról bővebben lásd Körösi, 2011.
- ⁴ „Az új területre történő *szabad* belépés lehetetlenné teszi a belépésnek még a lehetőségét is. Az új termelési eljárások és új termékek bevezetése aligha elképzelhető kezdetektől fennálló tökéletes – és azonnali – verseny esetén. És ez azt jelenti, hogy az a dolog, amit gazdasági fejlődésnek hívunk, az összeegyeztethetetlen ezzel” (az én kiemelésem – K. A.) – állítja Schumpeter (1987: 104–105.).

Míg a saját szűkebb területén (saját háztartása, családja, szakmája lakóhelye és hobbija) az átlagember is képes többé-kevésbé racionális, célszerű és hatékony cselekvésre, addig a politika területén nem képes erre. Ennek magyarázata, hogy erről a tágabb területről az átlagember

- minden tudását közvetítőkön keresztül nyeri. Így nem képes a politikai cselekvés konzekvenciáinak hosszabb távú mérlegelésére, ezért realitásérzékét jórészt elveszíti. Ez a magyarázata annak, hogy az átlagember miért nem rendelkezik valódi felelősségérzettel és politikai akarattal, és miért válik fogékonnyá a rábeszélésre és a külső befolyásra (Schumpeter, 1987: 261–262.).
- ⁵ A multinacionális óriásvállalatok esetében ez bonyolultabb, itt a visszacsatolás éppúgy késleltetett, mint a politikai pártoknál.
- ⁶ A képviseleti kormányzás ígérete a kormányzásra legrátermettebbek kiválasztása volt. Schumpeter azonban tisztán látja a kontraszelekció problémáját, azaz „a demokratikus módszer révén a vezetői pozícióra kiszelektált emberek kvalitásának a problémáját” (1987: 288.). A demokratikus módszer szerint nem nyújt garanciát arra, hogy a vezető politikai pozíciókra a legjobbakat szelektálja ki. A kormányzás ugyanis, hangsúlyozza, más képességeket kíván, mint pusztán választásokat nyerni. „A demokratikus módszer hivatásos politikusokat teremt, ők azonban amatőr adminisztrátorrá, ’államférfivá’ válnak.” (1987: 288.).
- ⁷ A fogalomról később bővebben lesz szó.
- ⁸ A verseny egy egész terület vagy ágazat (pl. egy természeti monopólium, vagy az inkumbencia) megszerzéséért folyik, azt követően e területen belül már nincsen verseny.
- ⁹ Ennek okairól bővebben lásd a változókalkulus-modellt (Körösényi, 2010), amit a szerző Riker (1983, 1987) heresztetikájára, valamint Budge és Farlie (1983) hangsúlyelméletére és Stokes mandátumelméletére (2001) támaszkodva dolgozott ki.
- ¹⁰ Miként az újraválasztási kritérium, amely a hiányos informáltság és a jövőbeni bizonytalanság miatt meghatározhatatlanná válik az elszámoltatás-elméletben (Manin et al., 1999), illetve elveszíti objektív alapját a változó kalkulus modellben (Körösényi, 2010).
- ¹¹ Lásd erről bővebben Körösényi, 2009.

IRODALOM

- Budge, Ian (1987): The Internal Analyses of Election Programmes, in: Ian Budge /David Robertson/ Derek Hearl (eds.): *Ideology, Strategy and Party Change. Spatial Analysis of Post-War Election Programmes in 19 Democracies*, Cambridge, 15–38.
- Budge, Ian/David Robertson/Derek Hearl (eds.) (1987): *Ideology, Strategy and Party Change. Spatial Analysis of Post-War Election Programmes in 19 Democracies*, Cambridge.
- Budge, Ian–Dennis Farlie (1983): Party competition – Selective Emphasis or Direct Confrontation? An Alternative View with Date, in Hans Daalder/Peter Mair (eds.): *Western European Party System*, London, 267–305.
- Demsetz, Harold 1968 (1989): Why regulate utilities. In: *Efficiency, competition, and policy – The organization of economic activity*, Vol II., 75–86. Cambridge and Oxford Blackwell.
- Downs, Anthony (1957): *An Economic Theory of Democracy*, New York: Harper and Row.
- Goldberg, Victor P. (1976): Regulation and administered contracts. *The Bell Journal of Economics*, 7: 426–448.

- Körösényi András (2009): Beyond the Happy Consensus about Democratic Elitism. *Comparative Sociology* (8), 364–382.
- Körösényi András (2010): „Stuck in Escher’s staircase: Leadership, manipulation and democracy”, *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft (ÖZP)*, 39. Jg. (2010) H. 3, 289–302. <http://www.oezp.at/pdfs/2010-3-3-Korosenyi.pdf>.
- Körösényi András (2011): Innovative leadership and the politics of disequilibrium: A Schumpeterian account of the role of leadership. *Working Papers in Political Science*, 2011 / 5. Budapest, Institute for Political Science, Hungarian Academy of Sciences. http://www.mtapti.hu/pdf/wp_korosenyi.pdf.
- Loasby, Brian J. (1984): Entrepreneurs and Organisation. *Journal of Economic Studies*, 11, (2), 75–88.
- Manin, Bernard–Adam Przeworski–Susan Stokes (1999): Elections and Representation. In: Przeworski, Adam–Stokes, Susan–Manin, Bernard (eds.): *Democracy, Accountability and Representation*. Cambridge U. P., 1999. 29–54.
- Medearis, John (2001): Ideology, Democracy and the Limits of Equilibrium: A Schumpeterian Critique. *British Journal of Political Science*, Vol. 31, No. 2, 355–388.
- Miller, David (1983): The competitive model of democracy. In: G. Duncan (ed.): *Democratic Theory and Practice*. Cambridge, Cambridge U. P. 133–155.
- Pakulski, Jan–András Körösényi (2012): *Toward Leader Democracy*. London, New York–Delhi, Anthem Press.
- Przeworski, Adam (1999): Minimalist conception of democracy: a defence. In: Ian Shapiro–Casiano Hacker–Cordón (eds.): *Democracy’s Value*, Cambridge U. P., 1999. 23–55.
- Riker, H. William (1983): Political Theory and the Art of Heresthetics. In: Ada W. Finifter (ed.): *Political Science: The State of the Discipline*, Washington, D. C., 47–67.
- Riker, H. William. 1986): *The Art of Political Manipulation*. New Haven–London.
- Santoro, Emilio (1993): Democratic theory and individual autonomy. An interpretation of Schumpeter’s doctrine of democracy. *European Journal of Political Research*, Vol. 23: 121–143.
- Schumpeter, A. Joseph (1959 [1911]): *The Theory of Economic Development*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. (The first English publication is from 1934, the original German publication is from 1911.)
- Schumpeter, A. Joseph (1987 [1942]): *Capitalism, Socialism and Democracy*. London, Unwin.
- Schumpeter, A. Joseph (1989 [1951]): *Essays: On Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism*. Ed. By Richard V. Clemence. New Brunswick and London, Transaction Publishers.
- Stokes, Susan (2001): Mandates and Democracy: *Neoliberalism by Surprise in Latin-America*, Cambridge.
- Tullock, Gordon (1965): Entry barriers in politics. *American Economic Review* 55: 458–466.
- Williamson, Oliver E. (1976): Franchise bidding for natural monopolies – in general and with respect to CATV. *Bell Journal of Economics* VII, 73–104.
- Wohlgemuth, Michael (2000): Political Entrepreneurship and Bidding for Political Monopoly, *Journal of Evolutionary Economics* 10, 273–295.